

Kennis en ervaring met het recht maakt burger realistischer

Marijke Malsch, Juliette de Wit & Boudewijn de Bruin¹

Kennis van het recht is van groot belang voor burgers. Het is belangrijk dat zij weten waar zij terecht kunnen als zij een juridisch probleem hebben dat zij niet zelf kunnen oplossen. Het helpt als zij weten wat zij wel of juist niet kunnen verwachten van het rechtssysteem. Wat weet de gemiddelde burger eigenlijk over het recht en de werking daarvan? En welke factoren hebben hier invloed op? Dat wordt in dit artikel onderzocht. Om kennisvergaring over het rechtssysteem beter mogelijk te maken, dient het rechtssysteem zich in ieder geval open en responsief op te stellen naar de ‘gewone’ burger, ook als die niet hoogopgeleid is.

Inleiding

Politieke partijen aan de rechterflank willen steeds strengere straffen, zo blijkt uit hun verkiezingsprogramma's.² Ze pleiten – in wisselende combinaties – voor ‘zero tolerance’, voor levenslang als een dader drie keer een bepaald ernstig misdrijf pleegt, en voor minimumstraffen voor sommige vormen van zwaardere criminaliteit. Het taakstrafverbod zou moeten worden uitgebreid. De rechter moet zo min mogelijk de ruimte krijgen om zelf over de straffen te beslissen, zo ademen deze programma's uit.

Deze partijen lijken ervan uit te gaan dat de bevolking wil dat er steeds strenger wordt gestraft. Ook denken zij wellicht dat steeds hardere straffen helpen, bijvoorbeeld om recidive tegen te gaan. Beide aannamen kloppen niet, zoals dit artikel aan de hand van diverse onderzoeken laat zien. Burgers vinden tegenwoordig minder vaak dat de rechter te licht straft; zij worden minder ‘punitief’.³ Bovendien is de recidive na een gevangenisstraf veel hoger dan na een niet-vrijheidsbenemende straf, en is opsluiting ook vele malen duurder.⁴ (Steeds langere) opsluiting helpt in dat opzicht dus niet.

De achtergrond van dit artikel wordt gevormd door een onderzoek dat kortgeleden is uitgevoerd door de Rijksuniversiteit Groningen en de Open Universiteit in samenwerking met Centerdata. Dit onderzoek richtte zich op kennis van het recht bij burgers, en hoe die kennis wordt beïnvloed door, onder meer, genoten onderwijs en ervaring met het recht. Met ‘ervaring met het recht’ wordt in dit onderzoek enerzijds bedoeld: het optreden als partij, verdachte, getuige of slachtoffer in een zaak, en ander-

zijds: het bijwonen van een of meerdere zittingen in een rechtszaak.

Dit onderzoek maakt deel uit van een langer lopende studie naar zogenoemde ‘epistemische attitudes’ (Grieks: epistēmē, kennis): de vraag of en hoe mensen nieuwe informatie zoeken, tot zich te nemen, en verwerken, ook als die niet in overeenstemming is met hun eerdere overtuigingen. Positieve epistemische attitudes, zogenoemde ‘epistemische deugden’, zijn: *open-mindedness*, intellectuele bescheidenheid, en nieuwsgierigheid. Mensen die over deze eigenschappen beschikken gaan eerder op zoek naar nieuwe informatie, ook als die afwijkt van dat waar ze van tevoren al van overtuigd waren. Het afwegen van verschillende perspectieven kan daarbij leiden tot een beter begrip van een complex geheel als het rechtssysteem.

Het tegenovergestelde doet zich voor bij de epistemische attitudes ‘rigiditeit’ en ‘onverschilligheid ten opzichte van de feiten’. Dan wordt nieuwe informatie minder snel gezocht, toegelaten en verwerkt, worden alternatieve standpunten of perspectieven niet onderzocht, en is het vertrouwen in het eigen oordeel excessief. Uit eerder

Uit eerder onderzoek is gebleken dat epistemische attitudes niet perfect samenvallen met intelligentie

onderzoek is gebleken dat epistemische attitudes niet perfect samenvallen met intelligentie.⁵ Het is dus niet zo dat intelligentere personen per definitie minder of meer rigide en onverschillig ten opzichte van de feiten zijn. Verwacht kan worden dat rigide en onverschillige mensen minder begrijpen van het rechtssysteem omdat ze zich er minder in verdiepen en onvoldoende openstaan voor informatie die mogelijk ingaat tegen hun al bestaande ideeën.

Ons primaire doel in dit artikel is om te laten zien wat de invloed is op kennis van het recht van ervaring met het recht, opleiding, en geïnformeerde houding over het recht. Aan het onderdeel van het onderzoek dat gaat over epistemische attitudes besteden wij minder aandacht, maar we zullen dit wel kort noemen. De bevindingen worden in verband gebracht met ander onderzoek naar de behoefte aan strengere straffen, naar de hoogte van de daadwerkelijk opgelegde straffen en de trends hierin, en naar de effecten en de kosten van (lange) gevangenisstraffen in Nederland.

In de conclusie wordt teruggekomen op het pleidooi in de politiek voor steeds strengere straffen, en wordt aangegeven op welke punten dat pleidooi faalt.

Het belang van adequate kennis van het recht

Kennis van het recht is van groot belang voor burgers. Het is belangrijk dat zij weten waar zij terecht kunnen als zij een juridisch probleem hebben dat zij niet zelf kunnen oplossen. Zij moeten op de hoogte zijn van hun rechten om die te kunnen inroepen als die rechten (dreigen te) worden geschonden. Het helpt als zij weten wat zij wel of juist niet kunnen verwachten van het rechtssysteem. De rechtspraak kan niet alle problemen oplossen, maar bij bepaalde vraagstukken kun je niet om de rechter heen.

Om kennisvergarig over het rechtssysteem beter mogelijk te maken, dient het rechtssysteem zich open en responsief op te stellen naar de 'gewone' burger, ook als die niet hoogopgeleid is. Informatie over toegang tot het recht dient eenvoudig beschikbaar zijn, en de rechtspraak moet begrijpelijk zijn voor de gewone burger. Dit laatste

Door de afwezigheid van een lekenelement is er relatief weinig aansporing om ons rechtssysteem en het taalgebruik begrijpelijk te houden voor de gewone burger

aandachtspunt speelt in Nederland meer dan in veel andere landen. Door de afwezigheid van een lekenelement in de Nederlandse rechtspraak is er relatief weinig aansporing om ons rechtssysteem en het taalgebruik begrijpelijk te houden voor de gewone burger.⁶ Bovendien wordt het onmiddellijkheidsbeginsel in ons land slechts beperkt nageleefd; het meeste onderzoek in bijvoorbeeld strafzaken wordt al vóór de zitting gedaan, en er wordt vooral recht gedaan op basis van de (schriftelijke of elektronische) stukken. Dit beïnvloedt de volledigheid en de begrijpelijkheid van de behandeling van zaken ter zitting, zeker voor de gewone burger.⁷

Niet uitgesloten is dat door deze verschillen tussen het Nederlandse en buitenlandse rechtssystemen de burger in ons land minder wordt uitgenodigd uit zichzelf kennis te nemen van het recht, het rechtssysteem minder goed begrijpt, minder goed zijn of haar weg erin vindt en daarin ook op kleinere schaal gehoord wordt.⁸ Dat geldt met name voor meer kwetsbare burgers.⁹ De gang van zaken rond de Toeslagenaffaire suggereert dat dit inderdaad het geval is, niet alleen wat de uitvoeringsorganisaties betreft, maar ook het rechtssysteem zelf.¹⁰ Inmiddels is er een beweging ingezet om in het rechtssysteem meer maatwerk te leveren en de noden en behoeften van kwetsbare burgers meer centraal te stellen.¹¹

Kennis van het recht kan op verschillende manieren worden verworven: via school of een andere opleiding, via mediaberichtgeving, maar ook door zelf ervaring op te doen met het recht: door het optreden als partij, als getui-

Auteurs

1. Prof. mr. dr. M. Malsch is hoogleraar aan de Open Universiteit en fellow bij het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR). Dr. J.R. de Wit is universitair docent en postdoctoraal onderzoeker aan de Rijksuniversiteit Groningen. Prof. dr. B.P. de Bruin is hoogleraar aan de Rijksuniversiteit Groningen en aan de Universiteit van Gotenburg.

Noten

2. Voor een overzicht van deze programma's, zie S.M.A. Lestrade & E.A.J. Nab, Kroniek van het straf(proces)recht, *NJB* 2023/2443, afl. 33, p. 2818-2831.
3. Zie de *De staat van het Recht* van dagblad *Trouw* (2023): trouw.nl/binnenland/de-staat-van-het-recht-in-5-minuten-waar

gaat-het-onderzoek-over--bfc78a21/ Dit onderzoek is in opdracht van *Trouw* uitgevoerd door I&O Research onder een representatieve steekproef. In het onderzoek is uitgegaan van een betrouwbaarheid van 95%. Bij de belangrijkste uitkomsten is er sprake van een marge van plus of min 1 à 2%. In totaal deden 1483 panelleden mee aan het onderzoek. De respons was 49%. Het onderzoek wordt eens in de 5 à 7 jaar uitgevoerd, zodat trends kunnen worden waargenomen, en het wordt begeleid door een hoogleraar. Per run is dit een andere hoogleraar. Gezien de enigszins beperkte respons moet voorzichtig met de resultaten van het onderzoek worden omgegaan.
4. A. Blokland, P. Schuyt & H. Wermink, 'Wat is vergelding ons waard?' *BsB* 2023/1, p. 28-34.

5. Zie bijvoorbeeld Q. Cassam, *Vices of the mind: From the intellectual to the political*, Oxford: Oxford University Press 2019.

6. Handelingen Nederlandse Juristenvereniging, jaargang 125, 2023: *Klare taal*; zie ook M. Malsch, C.J. de Poot, M.W. Verkuyl en G. Wolters, 'Hoe helder is de rechter? Leesbaarheid en begrijpelijkheid van strafrechtelijke vonnissen', *NJB* 2004/22, p. 1112-1118; M. Malsch, *Democracy in the courts: lay participation in criminal justice system*, Aldershot: Ashgate 2009, 2016.

7. M.J. Dubelaar, *Betrouwbaar getuigenbewijs*, Deventer: Kluwer 2014; M. Malsch, 'Bewijs in het strafrecht: een overzicht van empirisch onderzoek', in: C. Bijleveld, A. Akkermans, M. Malsch, B. Marseille & M. Smit, *Nederlandse encyclopedie Empirical*

Legal Studies, p. 775-802, Den Haag: Boom juridisch 2020.

8. NJV Handelingen 2023: njb.nl/preadviezen-2023-klare-taal/.

9. N.F.H. Schnabl, *The social dimension of the rule of law* (forthcoming 2024).

10. nvv.org/publicaties/rechterlijke-reflexie-op-ongekend-onrecht/.

11. A.W. Jongbloed, 'Kwaliteit van rechtspraak: versterking door samenwerking', *Tijdschrift voor de procespraktijk*, 2023, p. 665-672; M. ter Voert & M. Dubelaar, 'Toegang tot de rechter in een weerbare democratische rechtsstaat', *NJB* 2023/2819, afl. 39, p. 3399-3402; R. Koenraad, 'De burgerlus in het bestuursrecht. Een mooi instrument maar geen wondermiddel', *NJB* 2023/2696, afl. 37, p. 3218-3225.

© Shutterstock

ge of in een andere hoedanigheid, of door zittingen te bezoeken. Binnen verschillende opleidingen wordt aandacht besteed aan het recht, en de media berichten regelmatig over rechtszaken en de achtergronden daarvan, bijvoorbeeld door de Publieksacademie voor de Rechtspraak.¹² Ook schoolklassen en groepen studenten bezoeken met enige regelmaat zittingen. Een deel van de bevolking wordt zelf in een rechtszaak betrokken of bezoekt een enkele maal een zitting, maar dat deel is niet erg groot.¹³

Probleemstelling en methoden

In dit artikel stellen wij ons de vraag wat de invloed is van de eerdergenoemde factoren op de kennis van het recht: ervaring in het recht, opleiding, en geïnformeerdeheid over het recht.¹⁴ Zijdelijks besteden wij ook aandacht aan de bovengenoemde 'epistemische attitudes'.

Enquête en steekproef

In 2022 waren wij in de gelegenheid om via het LISS-panel van Centerdata¹⁵ een aantal vragen voor te leggen aan een omvangrijke en grotendeels representatieve steekproef van inwoners van Nederland. Wij beschikten daarbij ook over achtergrondinformatie over deze deelnemers, zoals leeftijd, geslacht, opleiding en politieke voorkeur. Wij stelden aan dit panel enkele vragen waarmee kennis van het recht kon worden vastgesteld, naast vragen die de epistemische attitudes van de respondenten maten. Ook hun ervaring met het rechtssysteem werd uitgevraagd. Op deze wijze kon de kennis van het recht van de respondenten in verband worden gebracht met de variabelen die centraal staan in dit artikel.

In totaal werden 3803 panelleden uitgenodigd om deel te nemen. Hiervan was 83% bereid te participeren, waarvan uiteindelijk 99% ook daadwerkelijk de vragenlijst invulde. Na uitsluiting van respondenten die de vragenlijst niet volledig invulden, of waar andere belangrijke achtergrondinformatie voor ontbrak, kwamen we uit op een steekproef van 2643 deelnemers. Wat betreft achtergrondkenmerken waren de 2643 respondenten in vergelijking met CBS-gegevens over de Nederlandse bevolking als geheel¹⁶ relatief iets vaker hoger opgeleid, wat ouder, en wat vaker in Nederland geboren. Dat is overigens niet ongebruikelijk in het LISS-panel. De verschillen tussen onze uiteindelijke steekproef en de Nederlandse bevolking zijn echter klein, en zullen daarom een verwaarloosbaar effect hebben op de resultaten.

Vaststellen van kennis van het recht

Kennis van het recht werd gemeten met behulp van vragen die betrekking hebben op redelijk basale, maar wel typische kenmerken van het Nederlands strafrechtssysteem: de vraag of het Nederlandse systeem gebruik maakt van een jury (geen jury); wie er een straf oplegt in geval van een kleine diefstal (vaak officier van justitie) en in geval van moord (rechter); of rechters onafhankelijk zijn of dat hun uitspraken beïnvloed worden door andere instanties (rechter is onafhankelijk); of rechtspraak (altijd) openbaar is (bijna altijd openbaar); en wat een voorwaardelijke straf precies betekent (als je de voorwaarden overtreedt, wordt de straf alsnog uitgevoerd).

Daarnaast werd een aantal iets moeilijker vragen gesteld, te weten: over welke machten gaat de scheiding der machten (wetgeving, uitvoerende macht, rechtspraak);

wie maakt de wetten (parlement en regering); wanneer krijg je meestal een hogere straf: bij dood door schuld of bij doodslag (bij doodslag); en of de opgelegde straffen de laatste dertig jaar strenger zijn geworden of juist niet (strenger geworden).

De respondenten beantwoordden elke vraag aan de hand van een aantal antwoordcategorieën, waarvan het correcte antwoord altijd een van de antwoordopties was. Ter illustratie: de vraag of het Nederlandse systeem gebruik maakt van een jury kon beantwoord worden met: 1) Geen rechtszaak wordt door een jury berecht, 2) Minder dan de helft van de rechtszaken wordt door een jury berecht, 3) Ongeveer de helft van de zaken wordt door een jury berecht, 4) Meer dan de helft van de zaken wordt door een jury berecht, 5) Alle zaken worden door een jury berecht, en 6) Ik weet het niet.

Om erachter te komen of de factoren ervaring met het recht, opleiding, en epistemische attitudes kennis van het recht beïnvloeden, creëerden we een tien-punten-schaal 'kennis van het recht' die aangeeft hoeveel van de vragen de respondent correct beantwoord heeft. Een waarde van 10 duidt daarbij aan dat er tien vragen correct beantwoord zijn.

Ervaring met het recht

Ervaring met het recht werd vastgesteld door te vragen of, en hoe vaak, respondenten betrokken zijn geweest in rechtszaken als verdachte, partij, getuige, slachtoffer of in een andere hoedanigheid. Daarnaast gingen we na hoe vaak respondenten in hun leven een zitting hadden bijgewoond. Het slechts bijwonen van een zitting is een lichtere vorm van participatie dan bijvoorbeeld het zijn van verdachte of getuige. Bij de analyse is een onderscheid gemaakt tussen deze twee vormen van participatie.

Opleiding

We classificeerden het opleidingsniveau van de respondenten aan de hand van het hoogste behaalde diploma en volgen daarin het CBS: 1) geen of basisonderwijs, 2) vmbo, 3) havo/vwo, 4) mbo, 5) hbo, en 6) wo.

Vaststellen van rigiditeit en onverschilligheid ('epistemische attitudes')

De mate van rigiditeit en onverschilligheid ten opzichte van de feiten werd gemeten met behulp van de zogenaamde 'epistemic vice scale'.¹⁷ Deze schaal is gebaseerd op stellingen waarbij respondenten kunnen aangeven in hoeverre zij het daarmee eens zijn. Een paar voorbeelden van dergelijke stellingen zijn: ik ben niet geïnteresseerd in het begrijpen van dingen, en: ik ben geneigd om beslissingen te nemen op mijn gevoel. De antwoorden op de stellingen zijn door middel van statistische analyse in twee variabelen samengevoegd, die de auteurs van de stu-

die de labels 'rigiditeit' en 'onverschilligheid ten opzichte van de feiten' gaven. Beide variabelen zijn gemeten op een vier-punten-schaal waarbij een waarde van 4 een grote mate van rigiditeit, dan wel onverschilligheid, aangeeft.

Resultaten

Kennis van het recht

Bij de vragen die gingen over enkele basale kenmerken van het Nederlandse rechtssysteem (over het gebruik van een jury in het Nederlands strafrechtssysteem, wie er straf oplegt in geval van moord, de onafhankelijkheid van rechters, de openbaarheid, en de betekenis van een voorwaardelijke straf), gaf gemiddeld 70% het juiste antwoord. Bij de rest van de vragen (over de scheiding der machten, wie wetten maakt, of dood door schuld of doodslag zwaarder wordt bestraft, wie er een straf oplegt bij kleine diefstallen, en of de opgelegde straffen de laatste 30 jaar zwaarder zijn geworden) gaf een kleiner deel, namelijk 40-60%, het juiste antwoord.

Opvallend bij de beantwoording van deze kennisvragen is dat 29% denkt dat er in Nederland juryrechtspraak is, en dat 59% er niet van op de hoogte is dat er de laatste dertig jaar strenger wordt gestraft in Nederland. Er lijkt op

Er lijkt op bepaalde punten een substantiële onwetendheid te zijn onder de Nederlandse bevolking als het gaat over belangrijke kenmerken van ons rechtssysteem

bepaalde punten dus een substantiële onwetendheid te zijn onder de Nederlandse bevolking als het gaat over belangrijke kenmerken van ons rechtssysteem.

Ervaring met het recht

In onze steekproef had van alle respondenten 77% geen enkele ervaring met rechtszaken, 20% was eenmaal betrokken geweest in een rechtszaak als partij, getuige, verdachte of slachtoffer, en 3% in twee of meer zaken. Daarnaast heeft 65% nog nooit een zitting bijgewoond. Wij verwachtten dat ervaring binnen het recht (een actieve vorm van participatie) en het bijwonen van een zitting (een minder actieve vorm van participatie) van invloed zouden zijn op kennis van het recht. Dat bleek voor beide

12. [rug.nl/rechten/recht-en-samenleving/publieksacademie/](https://www.rug.nl/rechten/recht-en-samenleving/publieksacademie/).

13. M. Malsch, 'Een transparanter rechtssysteem in Nederland? Mogelijkheden en onmogelijkheden van meer openbaarheid', in: D. Broeders, J.E.J. Prins, H. Griffioen, P. Jonkers, M. Bokhorst & M. Sax (red.),

Speelruimte voor transparantere rechtsspraak (p. 265-296), Amsterdam: Amsterdam University Press 2013.

14. Deze factoren worden in verschillende onderzoeken aan de orde gesteld. Hieronder bespreken we die onderzoeken kort.

15. Zie voor meer informatie over dit panel: [website.lisspanel.nl/](https://www.lisspanel.nl/). Deze data worden één jaar na het moment van dataverzameling openbaar beschikbaar gesteld.

16. CBS 2022, [cbs.nl/en-gb](https://www.cbs.nl/en-gb).

17. Voor een nadere uitleg over de constructie van deze schaal, zie M. Meyer, M.

Alfano & B. de Bruin, 'The development and validation of the epistemic vice scale', *Review of Philosophy and Psychology*, online gepubliceerd op 25 juni 2021, doi: [org/10.1007/s13164-021-00562-5](https://doi.org/10.1007/s13164-021-00562-5).

vormen inderdaad het geval te zijn (controleerend voor andere kenmerken van de respondenten).¹⁸ Hoe vaker respondenten daadwerkelijk betrokken waren bij rechtszaken, hoe meer correcte antwoorden zij gaven op de kennisvragen. Maar ook het 'slechts' bijwonen van zittingen beïnvloedde al in positieve zin de kennis van het recht (zie figuur 1).

Persoonlijke kenmerken

Hetzelfde bleek te gelden voor een hogere opleiding; figuur 1 laat zien dat de gegeven antwoorden op de kennisvragen van het recht dan vaker correct waren (controleerend voor andere persoonskenmerken). Dit sluit aan bij eerder onderzoek. Dat eerdere onderzoek liet bovendien zien dat de mate van geïnformeerdheid over de achtergronden van zaken, en dus kennis, uitmaakt voor de punitiviteit: bij meer informatie is er minder behoefte aan zware straffen.¹⁹

Daarnaast zijn enkele andere persoonlijke kenmerken van belang voor de kennis van het recht: gemiddeld hebben mannen meer kennis van het recht dan vrouwen; ouderen meer dan jongeren; en mensen in de stad meer dan mensen op het platteland. Eerste generatie-migranten hebben gemiddeld minder kennis van het recht dan mensen die in Nederland zijn opgegroeid. Daarbij valt op dat het verschil verdwijnt bij tweede generatie-migranten.

Rigiditeit en onverschilligheid

De resultaten in figuur 1 laten zien dat mensen die minder rigide en onverschillig zijn, meer van het recht weten. Respondenten met een lagere score op de maatstaven 'rigiditeit' en 'onverschilligheid' beantwoorden gemiddeld genomen 70% van de vragen over kennis van het recht correct. En respondenten die zeer hoog scoren op de maatstaven 'rigiditeit' en 'onverschilligheid' weten gemiddeld genomen 35% minder over het recht. Dit kan mogelijk als volgt uitgelegd worden: mensen die rigide en onverschillig zijn waar het gaat om informatieverwerving en -verwerking zijn minder geneigd nieuwe kennis te vergaren en/of hun eerdere overtuigingen bij te stellen op basis van nieuwe informatie. Zij baseren hun oordeel vaker op ideeën die niet of nauwelijks op juistheid onderzocht worden.²⁰

Verband met ander onderzoek, conclusies en discussie

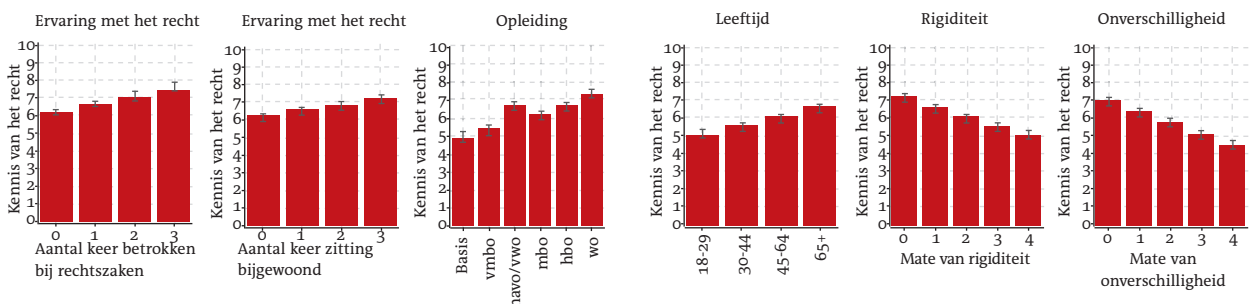
Sommige politieke partijen roepen om strengere straffen en blijven dat ook consequent doen. Hun denklijn voortzettend, zouden intussen grote groepen burgers die één

De continue roep om steeds strengere straffen lijkt vooral een idee van sommige politieke partijen, het komt inmiddels minder bij burgers vandaan

of meerdere strafbare feiten plegen, jarenlang de gevangenis in moeten. Langzamerhand wil de burger echter minder vaak dat de rechter harder straft. Vond in 1998 nog 75% van de burgers dat rechters te licht straffen, nu is dat nog 51%.²² Burgers worden het, al duurt het even, steeds meer eens met de (volgens sommige politieke partijen te gematigde) strafoplegging door de rechter. De continue roep om steeds strengere straffen lijkt dus vooral een idee van sommige politieke partijen, het komt inmiddels minder bij burgers vandaan.

Uit eerder onderzoek was al gebleken dat als burgers goed worden geïnformeerd over de achtergronden van strafzaken de behoefte aan zware straffen afneemt. Die verschuiving doet zich het duidelijkst voor bij lager opgeleiden, die waarschijnlijk vooraf al minder wisten over het rechtssysteem.²³ Ons onderzoek bevestigt deze bevindingen deels en voegt aan de kennisfactor de factor 'ervaring met het recht' toe. De uitkomsten laten zien dat weinig mensen in hun leven daadwerkelijk betrokken zijn geweest in een zaak, en niet vaak zomaar 'uit interesse' een zitting bezoeken.²⁴ Maar als burgers ervaring binnen het recht opdoen, beantwoorden ze kennisvragen vaker correct. Hoe meer participatie in het rechtssysteem, hoe meer kennis van het recht. Die kennis kan eraan bijdragen dat burgers realistischer naar het recht kijken, minder onhaalbare verwachtingen over het recht ontwikkelen, en minder onbegrensd vinden dat rechters steeds zwaarder moeten straffen. Voor de publieke acceptatie van de Rechtspraak in Nederland is dit een belangrijke uitkomst.

Hoe zit het met de andere aspecten van de roep om steeds zwaardere straffen: de effecten van (steeds langere) gevangenisstraffen en de kosten ervan? Recent onderzoek van de Universiteit Leiden en het NSCR laat zien dat voor vergelijkbare delicten na een (korte) gevangenisstraf de recidive veel hoger is dan na een taakstraf of andere niet-

Figuur 1. Samenvatting van de onderzoeksresultaten²¹

residentiële straf.²⁵ Bovendien kosten gevangenisstraffen veel meer geld dan andere straffen, dus ook maatschappelijk gezien is steeds vaker en langer opsluiten ongewenst.²⁶ Voor slachtoffers is het van belang om te weten dat dat zo is – en waarom dat zo is –, en dat ze dus wellicht helemaal niet zo blij moeten zijn met een opgelegde gevangenisstraf. Aan slachtoffers en het grotere publiek zou daarom kunnen worden uitgelegd dat veroordeelden in detentie met andere veroordeelden in aanraking komen waardoor de gevangenis mogelijk als 'leerschool' voor nieuwe criminaliteit kan werken. Bovendien zijn veroordeelden nadat ze uit de gevangenis komen vaak hun huis, baan, en relatie kwijt. Ook daarom zijn zij mogelijk eerder geneigd het criminele pad weer op te gaan. Dit soort gegevens kan het beeld van de taakstraf enigszins in positieve zin beïnvloeden. Het 'epistemische' aspect, dus het kenniseffect, wordt met een duidelijke strafmotivering door de rechter in deze richting wellicht bevorderd.²⁷

Dat betekent niet dat (lange) gevangenisstraffen nooit moeten worden opgelegd. Voor zeer ernstige delicten kan het niet anders, en vergelding speelt natuurlijk een rol bij het opleggen van straf. Maar als er een keuze is, bijvoorbeeld bij minder ernstige delicten, zijn er belangrijke redenen om (ook) naar andere oplossingen te kijken. Het is beter als een onafhankelijke en onpartijdige rechter die naar alle omstandigheden van een strafbaar feit kijkt daarover beslist, en dat niet de politiek andere straffen al van tevoren onmogelijk maakt, bijvoorbeeld door een steeds verder uitdijend taakstrafverbod. Een wetgever die daadwerkelijk naar preventie streeft (naast de andere strafdoelen), doet er daarom goed aan het onderzoek dat in dit artikel is aangehaald tot zich te nemen.

Uit ons onderzoek blijkt onbekendheid bij de burger met hoe de strafrechtspraak precies werkt. Het is verontwaardigend dat bijna 30% van onze steekproef denkt dat er in ons land juryrechtspraak is: de gewone burger zou er toch van op de hoogte moeten zijn dat wij geen jury kennen. En: Nederlandse rechters straffen al twintig jaar steeds strenger.²⁸ Ook dat is vrij algemeen onbekend: bijna 60% weet dat niet. Nederland behoort inmiddels tot de puni-

tiefste landen van Europa.²⁹ Dit gegeven krijgt weinig aandacht binnen de politiek, wellicht omdat er minder goed mee kan worden 'gescoord' bij de kiezer. Maar ook de media schenken er weinig aandacht aan. Misschien zijn journalisten hier evenmin van op de hoogte, waardoor de onwetendheid bij een groot deel van de bevolking voortduurt. De gewone burger is er waarschijnlijk ook niet van op de hoogte dat de criminaliteit de afgelopen elf jaar met 30% is gedaald.³⁰ Deze onwetendheid onder een groot deel van de burgers lijkt in het voordeel van sommige

Nederland behoort inmiddels tot de punitiefste landen van Europa

politieke partijen te zijn, die voor zwaardere straffen kunnen blijven pleiten. Maar recent onderzoek laat zien dat de burger inmiddels dus wél iets realistischer wordt en de eigen denkbeelden over de zwaarte van de straffen enigszins aanpast in de richting van de strafoplegging door de rechter.³¹

Die algemene onwetendheid is zorgwekkend, maar valt mogelijk deels te verhelpen met een betere informatievoorziening. Die zou door onder meer de Raad voor de rechtspraak ter hand kunnen worden genomen.³² De Raad zou kennis als in dit artikel gepresenteerd op grotere schaal kunnen verzamelen en verspreiden. De Raad zou zich daarbij vooral moeten richten op de gewone burger, omdat daar de grootste winst in kennis valt te behalen. Feitelijke kennis over de (toenemende) zwaarte van de opgelegde straffen, de redenen voor oplegging van bepaalde straffen en de ontwikkelingen in de criminaliteit, leent zich goed voor korte berichten of filmpjes. Daarnaast kan de Raad een rol spelen in het toegankelijker maken van de

18. In elke analyse controleren we voor de volgende persoonskenmerken: geslacht, leeftijd, burgerlijke staat, of men kinderen heeft, of men werkt, netto maandelijks inkomen, stedelijkheid in woonplaats, land van herkomst, en de provincie waar men woont.

19. W.A. Wagenaar, *Strafrechtelijke oordelen van rechters en leken*, Den Haag: Raad voor de rechtspraak 2008; M. van der Maden, M. Malsch & J.W. de Keijser, 'Waarom wil de burger toch steeds dat rechters zwaarder straffen? De invloed van opleiding en informatie', *TREMA* 2017/5, p. 180-183.

20. Een interessante vraag in dit verband is of ook instituties rigide en onverschillig kunnen zijn. Zie voor een bevestigend antwoord op deze vraag (met enige slagen om de arm) in de context van de financiële

wereld B.P. de Bruin, *Ethics and the Global Financial Crisis: Why Incompetence is Worse than Greed*, Cambridge: Cambridge University Press 2015.

21. De resultaten zijn effectschattingen die verkregen zijn uit een OLS-regressiemodel waarin gecontroleerd wordt voor de effecten van: geslacht, leeftijd, burgerlijke staat, of men kinderen heeft, of men werkt, netto maandelijks inkomen, mate van stedelijkheid in woonplaats, land van herkomst, en de provincie waar men woont. De afhankelijke variabele is het aantal kennisvragen over het recht dat men correct beantwoord heeft.

22. trouw.nl/binnenland/de-staat-van-het-recht-in-5-minuten-waar-gaat-het-onderzoek-over-bfc78a21/.

23. Wagenaar 2008; Van der Maden e.a. 2017.

24. Zie ook Malsch 2013.

25. Die twee konden eenvoudiger met elkaar worden vergeleken, het ging om soortgelijke zaken.

26. Blokland et al. 2023.

27. Zie L. de Groot-van Leeuwen, M. Laemers & I. Sportel, *Het vonnis beter uitgelegd? Maatschappelijk effecten van beter motiveren in de strafrechtspraak*, Den Haag: Raad voor de rechtspraak 2015; M. Malsch, T.J. Lavender & J.F. Nijboer, 'Van kop tot staart. Helpt de motivering bij het begrijpen van schriftelijke strafvonnissen?' *NJB* 2006/297, afl. 7, p. 365-367.

28. F. van Tulder, 'Is de rechter zwaarder gaan straffen? Twee decennia in beeld', *Trema* 2019/12, 7382, rechtspraak.nl/SiteCollectionDocuments/TvRS-2019-01.pdf.

29. Blokland et al. 2023; M. Tonry &

C.C.J.H. Bijleveld, *Crime and justice in the Netherlands*, Chicago: Chicago University Press 2007.

30. *Criminaliteit en Rechtshandhaving* 2022, Den Haag: WODC 2023, Cahier 2023-17.

31. trouw.nl/binnenland/de-staat-van-het-recht-in-5-minuten-waar-gaat-het-onderzoek-over-bfc78a21/.

32. De Raad voor de rechtspraak verspreidt al actief veel feitelijke informatie, zie rechtspraak.nl/Organisatie-en-contact/Organisatie/Raad-voor-de-rechtspraak. Ook de individuele gerechten verschaffen informatie, die onder meer van belang is voor burgers die geconfronteerd worden met een juridisch probleem of die zijn gedagvaard.

rechtspraak voor de gewone burger, onder meer wat betreft de begrijpelijkheid van het taalgebruik en de volledigheid van de behandeling van zaken ter zitting.³³ Dat vereist dat rechters zich verplaatsen in partijen met minder kennis, en dat zij anticiperen op misvattingen die kunnen ontstaan wanneer bijvoorbeeld woorden waaraan de gewone burger een alledaagse betekenis toekent in het recht een andere betekenis krijgen.³⁴ De strafmotivering kan dus uitgebreider, met meer uitleg van juridische begrippen, en meer toegepast op de zaak; deze kan tot kennisvermeerdering leiden en daarmee tot meer reële verwachtingen van de rechtspraak.³⁵ Daarmee kan de Raad bovendien een tegenwicht vormen tegen de tendens vanuit de politiek om alles wat een rechter doet zo snel mogelijk te willen laten gebeuren. Een tendens die vooral ten koste van de burger lijkt te gaan.³⁶

Het onderwijs en de studie Rechtsgeleerdheid kunnen eveneens een rol spelen. De studie Rechtsgeleerdheid

De studie Rechtsgeleerdheid zou zich iets minder exclusief op juridisch-dogmatische onderwerpen kunnen richten

zou zich iets minder exclusief op juridisch-dogmatische onderwerpen kunnen richten en meer aandacht moeten besteden aan hoe het recht werkt in de praktijk.³⁷ Daarbij zijn disciplines als de rechtssociologie, de rechtspsychologie en de criminologie van veel belang.

Meer en langere gevangenisstraffen hebben ongewenste effecten en kosten veel geld. In plaats van te proberen de onwetende burger mee te krijgen met vergezichten die niet onderbouwd zijn, kan de politiek zich meer richten op straffen die wél het gewenste effect hebben. •

33. Daarnaast kunnen vooral rechters zelf en de Hoge Raad een belangrijke rol spelen bij het begrijpelijk houden van juridische taal.

34. B.P. de Bruin, *Ethics and the Global Financial Crisis: Why Incompetence is Worse than Greed*, Cambridge: Cambridge University Press 2015 bespreekt voorbeelden in de financiële sector zoals pensioenproducten met een 'gegarandeerde' toelage (maar de garantie sluit niet uit dat het fonds insolvent raakt en er geen toelage meer betaald kan worden), of de 'aflossingsvrije hypotheek' (waar wel degelijk afgelost dient te worden).

35. De Groot-van Leeuwen et al. 2015.

36. L. van Lent, A. Smolders & M. Malsch, "'We kennen allemaal de stukken ...' Plei-dooi voor een onmiddellijker strafproces in Nederland', *DD* 2020/38, afl. 7, p. 528-524; M. Malsch, 'Over de dubbeltjes in het recht. De snelle afdoening van strafzaken', *NJB* 2023/326, afl. 5, p. 369-375.

37. M. Malsch, *Het recht is te belangrijk om aan juristen over te laten* (oratie Heerlen), Open Universiteit, 2019. ou.nl/documents/40554/724769/Oratie_Marijke_Malsch_20191011.pdf/7aa91167-d53a-0d85-016d-4e6c12d8de61.